

Przybylski, Jerzy

"Ziemie dzielnic pruskiej w polskich koncepcjach i działalności politycznej 1864-1939", Marian Mroczo, Gdańsk 1994 : [recenzja]

Mazowieckie Studia Humanistyczne 2/1, 238-240

1996

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

wcześniejsze sprawy są bowiem mniej więcej znane – fragmenty opisujące zmagania generała z agentami KGB inwigilującymi emigrację rosyjską oraz jego życie w okupowanej przez wojska hitlerowskie Francji. Po odrzuceniu propozycji wciągnięcia w orbitę polityki niemieckiej wobec Rosji był dokładnie śledzony przez gestapo, przez jakiś czas więziono jego żonę. Napaść III Rzeszy na ZSRR Denikin przewidział zresztą już w latach trzydziestych, nie wiedział tylko, kto pierwszy wbije nóż – Hitler czy Stalin. Życzył nawet Armii Czerwonej, by zadawszy klęskę hordom hitlerowskim zlikwidowała potem u siebie bolszewizm. Frapujące są fragmenty dziennika z lat wojny jego żony Kseni Denikinej. Godnych uwagi jest także wiele innych nieznanych szerszemu ogółowi spraw. W sumie książka Lechowicza wzbogaca istotnie istniejącą dotychczas literaturę na temat Denikina¹.

Omówienie tej bogatej problematyki historycznej w krótkiej recenzji jest oczywiście niemożliwe. Skupiłem się więc głównie na zasygnalizowaniu łowickiego śladu w biografii rosyjskiego generała, śladu wymagającego zresztą dalszych poszukiwań archiwalnych i uściśleń faktycznych.

Jan Sobczak

Marian Mroczo, *Ziemia dzielnic pruskiej w polskich koncepcjach i działalności politycznej 1864–1939*, Wydawnictwo „Marpress”, Gdańsk 1994, str. 302.

Gdańskie wydawnictwo „Marpress” opublikowało bardzo wartościową pracę prof. dr. hab. Mariana Mroczo, pt. *Ziemia dzielnic pruskiej w polskich koncepcjach i działalności politycznej 1864–1939*.

Autor książki, historyk dziejów najnowszych, jest profesorem w Instytucie Historii Uniwersytetu Gdańskiego. Opublikował około 80 prac naukowych, w tym m.in.: *Związek Obrony Kresów zachodnich 1921–1934* (Gdańsk 1977); *Problemy kształtowania myśli zachodniej w Drugiej Rzeczypospolitej* (Gdańsk 1981); *Polska myśl zachodnia 1918–1939* (Poznań 1986); *Lwów. Zarys dziejów i zabytki* (Gdańsk 1992).

Nowa książka Mariana Mroczo składa się ze wstępu, ośmiu rozdziałów, zakończenia i indeksu osobowego. Jest ona dobrze udokumentowana źródłowo. Każdy z rozdziałów posiada od 75 do 118 przypisów. Autor wykorzystał w pracy dorobek naukowy znanych polityków i historyków, w tym: Romana Dmowskie-

1 [I.M. Wasilewskij] Nie-Bukwa, *Gien. A.I. Dienikin i jego miemuary*, Berlin 1924; *Kto takoj gien. Dienikin?*, Charkow 1919; K.N. Sokołow, *Prawlenie gien. Dienikina*, Sofija 1921.

go, Ignacego Paderewskiego, Gerarda Labudy, Janusza Pajewskiego, Jędrzeja Giertycha, Romana Wapińskiego, Tadeusza Jędruszcza i Krzysztofa Skubiszewskiego.

Trzy pierwsze rozdziały zajmują się miejscem ziem byłej dzielnicy pruskiej w polskiej myśli politycznej od powstania styczniowego do pierwszej wojny światowej. W rozdziałach tych Mroczo przybliżył genezę wzrostu zainteresowań poetów, pisarzy i polityków polskich ziemiami zachodnimi. Przedstawił w nich także zmianę polityki władz pruskich, w odniesieniu do Polaków, którą stosowały one po zjednoczeniu Niemiec. Podjęte zostały wówczas zarówno działania antykościelne, jak i wzmożona akcja germanizacyjna, zmierzająca do możliwie szybkiej asymilacji ludności polskiej. Ważnymi czynnikami germanizacji Polaków stały się odtąd administracja państwowa i samorządowa oraz sądownictwo, do których wprowadzono jako jedyny – urzędowy język niemiecki. Antypolskiej polityce zaborcy, widocznej w okresie kulturkampf, przeciwstawiła się z różnym nasileniem ludność polska, zamieszkała na obszarach Wielkopolski, Pomorza Gdańskiego, Śląska Opolskiego, a także Warmii i Mazur. Przeciwdziałanie Polaków wobec akcji germanizacyjnej na tych obszarach było widoczne najbardziej w okresie walki przeciw ustawie o osadnictwie niemieckim w prowincjach Prus Zachodnich i Poznańskiej.

W rozdziale czwartym autor przedstawił dylematy polityczne i wojskowe Polaków dotyczące odbudowy własnego, suwerennego państwa w wyniku wojny, która przełamała istniejące od 1795 r. i nienaruszone w XIX w. współdziałanie mocarstw rozbiorowych. Marian Mroczo podkreślił w pracy, że „Opowiadanie się Polaków po jednej ze stron walczących nie było sprawą łatwą”. Wynikało to z faktu, że tylko część polskiego społeczeństwa była zaangażowana w spory polityczne dotyczące przyszłości polski. Państwa zaborcze w wydawanych aktach prawnych oraz głoszonych poglądach politycznych uznawały wprawdzie prawo narodu polskiego do niepodległego bytu, ale równocześnie potwierdzały akty rozbiorowe dotyczące pozostawienia w ich granicach znacznych obszarów Polski. Zachodnie państwa sprzymierzone w sprawie odbudowy niepodległego państwa polskiego prezentowały także dużą ogólnikowość i dwuznaczność.

Przebieg odbudowy państwa oraz walkę polityczną i militarną Polaków o jego zasięg terytorialny autor przedstawił w rozdziale piątym swojej pracy. W rozdziale tym z dużą znajomością omawianych problemów ukazał przyczyny i przebieg Powstania Wielkopolskiego, zmagania delegacji polskiej na konferencji pokojowej w Paryżu, a także przebieg plebiscytu na Warmii i Mazurach oraz na Górnym Śląsku. Wiele uwagi w rozdziale tym autor poświęcił trzem powstaniom śląskim.

W kolejnych trzech rozdziałach Marian Mroczo omówił działania Polaków, podejmowane w latach 1921–1939 na rzecz utrwalenia granicy zachodniej i przeciwdziałania skutkom decyzji podjętych na konferencji w Locarno.

W ostatnim rozdziale autor przedstawił postępujące systematycznie po 1934 r. zagrożenie zachodniej granicy Polski.

Pracę Mariana Mroczi wyróżnia bardzo dobre wykorzystanie literatury tematu. Na szczególne podkreślenie zasługuje częste odwoływanie się do źródłowych prac historyków polskich i niemieckich.

Praca Mroczi stanowi podsumowanie serii dzieł poświęconych polskim ziemiom zachodnim oraz walce o ich włączenie w skład odradzającego się suwerennego państwa polskiego. Autor włożył przy tym ogrom pracy własnej, w wyniku której powstała publikacja dająca pełną wiedzę o sytuacji gospodarczej i politycznej na ziemiach Dzielnicy Pruskiej w latach 1864–1939. Ten ogrom pracy autora godzien jest najwyższych pochwał. Jedynym mankamentem książki – zdaniem recenzenta – jest brak w niej map obrazujących omawiany teren, a także zdjęć polityków, o których działalności pisze autor.

Reasumując, praca Mariana Mroczi jest bezcennym przyczynkiem do utrwalenia w pamięci pokoleń, przede wszystkim mieszkańców ziem byłej Dzielnicy Pruskiej – jednej z bardziej dramatycznych kart życia i działalności ich przodków.

Przedstawiony materiał jest bardzo wartościowym uzupełnieniem i weryfikacją dotychczasowego stanu wiedzy na temat działalności politycznej i walki Polaków o włączenie ziemi Dzielnicy Pruskiej do Polski.

Jest to praca wykonana na wysokim poziomie merytorycznym i redakcyjnym, stanowiąca interesującą lekturę nie tylko dla historyków, zajmujących się najnowszymi dziejami naszego narodu.

Jerzy Przybylski

Janusz Zbudniewek, *Jasna Góra w latach okupacji hitlerowskiej*, Wydawnictwo OO. Paulinów, Kraków 1994, str. 316.

W swojej 550-letniej historii Jasna Góra dwukrotnie odgrywała szczególną rolę. Pierwszy raz w okresie potopu, kiedy to stała się ostatnim bastionem polskiego oporu przeciw Szwedom oraz drugi w okresie Polski Podziemnej 1939–1945, gdy była duchowym centrum narodowej walki. Temu ostatniemu problemowi Janusz Zbudniewek poświęcił swoją pracę pt. *Jasna Góra w latach okupacji hitlerowskiej*. Autor jest znanym historykiem. Napisał wiele prac dotyczących dziejów Zakonu Paulinów (sam jest paulinem) historii Kościoła. Jakkolwiek okres okupacji nie jest jego główną specjalnością badawczą, to jednak niniejszą pracę należy uznać za w pełni udane przedsięwzięcie. Spełnia